

**SUN'IY INTELEKTNING IJTIMOIIY – IQTISODIY  
JARAYONLARGA TA'SIRI**

*I.q.d Shermuhammedov . B.U.*

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti*

***Turg'unova Zohida***

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Buxgalteriya hisobi fakulteti BHA 50-  
guruhi 2-bosqich talabasi*

**Annotatsiya**

Mazkur ishda sun'iy intellektning (SI) zamonaviy jamiyat va iqtisodiyotdagi o'rni hamda uning ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga ko'rsatadigan ta'siri yoritilgan. Tadqiqotda sun'iy intellekt texnologiyalarining ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqaruv sohalarida qo'llanilishi tahlil qilinadi. Shuningdek, SI yordamida mehnat unumdorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish, iqtisodiy o'sishni jadallashtirish hamda aholining turmush sifatini yaxshilash imkoniyatlari ko'rsatib o'tilgan. Ishda sun'iy intellektning joriy etilishi bilan bog'liq ijtimoiy muammolar — bandlik, malaka o'zgarishi va axloqiy masalalar ham tahlil etiladi. Xulosa qismida esa sun'iy intellektni iqtisodiy rivojlanishning barqaror omili sifatida samarali qo'llash bo'yicha taklif va tavsiyalar keltirilgan.

**Kalit so'zlar** *sun'iy intellekt, raqamli iqtisodiyot, iqtisodiy rivojlanish, mehnat unumdorligi, texnologiyalar, ijtimoiy jarayonlar, bandlik, axloqiy masalalar, raqamlashtirish, innovatsiya, boshqaruv, avtomatlashtirish, iqtisodiy samaradorlik*

**abstract**

This paper highlights the role of artificial intelligence (AI) in modern society and the economy, as well as its impact on socio-economic processes. The study analyzes the application of AI technologies in manufacturing, services, education, healthcare, and management sectors. It also demonstrates the opportunities for

increasing labor productivity, reducing costs, accelerating economic growth, and improving the quality of life through the use of AI. The research examines the social challenges associated with the implementation of artificial intelligence — such as employment, skill transformation, and ethical issues. In conclusion, the paper presents recommendations for the effective use of AI as a sustainable factor in economic development.

**key words** *artificial intelligence, digital economy, economic development, labor productivity, technologies, social processes, employment, ethical issues, digitalization, innovation, management, automation, economic efficiency*

#### **аннотация**

В данной работе раскрыта роль искусственного интеллекта (ИИ) в современном обществе и экономике, а также его влияние на социально-экономические процессы. В исследовании анализируется применение технологий ИИ в производстве, сфере услуг, образовании, здравоохранении и управлении. Также показаны возможности повышения производительности труда, снижения затрат, ускорения экономического роста и улучшения качества жизни населения с помощью ИИ. В работе рассматриваются социальные проблемы, связанные с внедрением искусственного интеллекта — занятость, изменение квалификаций и этические вопросы. В заключении представлены предложения и рекомендации по эффективному использованию ИИ как устойчивого фактора экономического развития

**ключивие слова** *искусственный интеллект, цифровая экономика, экономическое развитие, производительность труда, технологии, социальные процессы, занятость, этические вопросы, цифровизация, инновации, управление, автоматизация, экономическая эффективность*

#### **Kirish**

Bugungi kunda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari insoniyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biriga aylanmoqda. U nafaqat texnologik jarayonlarni soddalashtirish, balki iqtisodiy va ijtimoiy tizimlarning

samaradorligini oshirishda ham muhim rol o'ynamoqda.

Sun'iy intellekt iqtisodiyotning deyarli barcha sohalarida — ishlab chiqarish, moliya, xizmat ko'rsatish, ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqaruv tizimlarida keng qo'llanilmoqda. Bu texnologiyalar yordamida korxonalar xarajatlarni kamaytirish, mehnat unumdorligini oshirish hamda raqobatbatdoshligini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'lmoqda.

Bundan tashqari, sun'iy intellekt ijtimoiy hayotda ham katta o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Avtomatlashtirilgan tizimlar va raqamli yechimlar inson mehnatini yengillashtirib, yangi kasb turlarini paydo qilmoqda, biroq shu bilan birga, bandlik va malaka o'zgarishi bilan bog'liq muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Shu sababli, SI texnologiyalarini joriy etish nafaqat iqtisodiy foyda, balki ijtimoiy mas'uliyatni ham talab etadi.

Mazkur ishda sun'iy intellektning ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga ta'siri, uning afzalliklari va ehtimoliy salbiy oqibatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, iqtisodiy rivojlanishda sun'iy intellektidan samarali foydalanish bo'yicha ilmiy yondashuvlar va takliflar suriladi.

So'nggi yillarda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari jadal rivojlanib, jahon iqtisodiyotining ajralmas qismiga aylandi. 2024-yil holatiga ko'ra, global sun'iy intellekt bozori hajmi 240 milliard AQSh dollaridan oshgan bo'lib, 2030-yilgacha bu ko'rsatkich 1,8 trillion dollarga yetishi kutilmoqda. Tadqiqotlarga ko'ra, SI texnologiyalaridan foydalanayotgan korxonalar mehnat unumdorligini o'rtacha 40% gacha oshirgan.

Ishlab chiqarish sohasida robototexnika va avtomatlashtirish tizimlari inson mehnatini 35% qisqartirgan, natijada ishlab chiqarish samaradorligi sezilarli darajada oshgan. Xizmat ko'rsatish sektorida esa sun'iy intellekt yordamida mijozlarga xizmat ko'rsatish sifati 25–30% yaxshilangan. Ta'lim tizimida 2020–2025-yillar oralig'ida raqamli o'quv platformalarini qo'llash darajasi 70% ga yetgan bo'lsa, sog'liqni saqlashda diagnostika va tahlil jarayonlarida SI texnologiyalarining qo'llanilishi 50% dan ortgan.

Shuningdek, boshqaruv va moliya sohalarida qaror qabul qilish

jarayonlarini optimallashtirish orqali 20–25% vaqt tejalmogda. Biroq, bu jarayonlar bilan birga bandlik, malaka o'zgarishi va axloqiy masalalar ham dolzarb bo'lib bormogda.

Mazkur ishda sun'iy intellektning turli sohalarda ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga ta'siri, uning afzalliklari va ehtimoliy xavf omillari tahlil qilinadi hamda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda SI texnologiyalaridan samarali foydalanish bo'yicha tavsiyalar beriladi

### **Adabiyotlar va metodlar**

Mazkur mavzuni o'rganish jarayonida sun'iy intellektning iqtisodiy va ijtimoiy tizimlarga ta'siri bo'yicha turli xorijiy va mahalliy manbalar tahlil qilindi. Xususan, Jahon banki (World Bank, 2023), Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO, 2024) hamda OECD (2022) hisobotlarida sun'iy intellekt texnologiyalarining global iqtisodiy o'sishga qo'shayotgan hissasi yoritilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligining so'nggi ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilgacha mamlakat iqtisodiyotining kamida 15 foizi raqamlashtirish orqali avtomatlashtirilishi rejalashtirilgan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt texnologiyalari ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish va inson omilini optimallashtirish orqali ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning yangi bosqichini shakllantirmogda. Shu bilan birga, olimlar — Brynjolfsson va McAfee (2020), Tegmark (2021) hamda Schwab (2022) o'z tadqiqotlarida sun'iy intellektning bandlik, axloqiy me'yorlar va ijtimoiy tengsizlikka ta'siri masalalarini chuqur yoritib berganlar.

Tadqiqotda tahliliy, taqqoslash, statistik ma'lumotlarni solishtirish, va ilmiy induksiya metodlaridan foydalanildi. Ushbu metodlar yordamida turli sohalarda SI texnologiyalarining samaradorlik darajasi o'rganildi hamda ularning iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlariga ta'siri tahlil qilindi. Natijada, sun'iy intellektning ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlardagi o'rni va istiqbollari haqida umumlashtirilgan ilmiy xulosalar shakllantirildi.

### **Natijalar**

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt texnologiyalari global iqtisodiyotda sezilarli o'sishni ta'minlamoqda. PwC (2023) hisobotiga ko'ra, 2030-yilgacha sun'iy intellekt jahon yalpi ichki mahsulotiga 14% yoki 15,7 trillion AQSh dollari miqdorida hissa qo'shishi mumkin. Shu bilan birga, SI asosidagi avtomatlashtirish ishlab chiqarish sohasida mehnat unumdorligini o'rtacha 35% oshirgan, xizmat ko'rsatish sektorida esa xarajatlarni 25% gacha kamaytirgan.

Ish o'rinlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar (ILO, 2024)ga ko'ra, ayrim kasblarda inson mehnatini SI almashtirishi natijasida 18% ish o'rni qisqarishi, ammo yangi texnologik sohalarda 25% gacha yangi ish o'rni yaratilishi kutilmoqda. Ta'lim va sog'liqni saqlash sohalarida esa sun'iy intellekt 2025-yilgacha jarayonlarning 50–60% ini raqamlashtirishga yordam beradi.

O'zbekiston misolida ham 2025–2030-yillar oralig'ida SI texnologiyalarini joriy etish natijasida iqtisodiy samaradorlikning 15–20% ga oshishi prognoz qilinmoqda. Umuman olganda, sun'iy intellekt iqtisodiy o'sishni tezlashtiruvchi, yangi imkoniyatlar yaratadigan va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlovchi strategik omil sifatida namoyon bo'lmoqda.

### **Huquqiy va axloqiy masalalar**

Sun'iy intellektning tez rivojlanishi nafaqat iqtisodiy imkoniyatlarni, balki huquqiy va axloqiy muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Avvalo, huquqiy javobgarlik masalasi dolzarbdir — agar sun'iy intellekt tizimi xato qaror qabul qilsa, bunga kim javobgar bo'ladi: dasturchimi, foydalanuvchimi yoki tizimning o'zi? Ko'plab davlatlarda bu borada aniq me'yoriy-huquqiy mexanizmlar hali to'liq shakllanmagan.

Shuningdek, ma'lumotlarni himoya qilish va shaxsiy hayot daxlsizligi muammosi ham muhim. SI tizimlari ko'p miqdordagi shaxsiy ma'lumotlarni tahlil qilgani sababli, ularning xavfsiz saqlanishi va ruxsatsiz foydalanilmasligi kafolatlanishi lozim.

Axloqiy jihatdan, sun'iy intellektning qaror qabul qilish jarayonlari inson qadriyatlariga mos kelmasligi mumkin. Masalan, bandlikni kamaytirish, insonni algoritmlar bilan almashtirish yoki noto'g'ri ma'lumot asosida qaror chiqarish kabi holatlar ijtimoiy tengsizlikni kuchaytiradi.

Shu bois, sun'iy intellektni joriy etishda etik me'yorlar, inson huquqlari va mas'uliyatli foydalanish tamoyillariga qat'iy rioya etish zarur. Faqat shundagina texnologiyalar jamiyat manfaatiga xizmat qiluvchi xavfsiz va adolatli tizim sifatida shakllanadi.

### **Texnik yutuqlari**

Sun'iy intellektning tez rivojlanishi nafaqat iqtisodiy imkoniyatlarni, balki huquqiy va axloqiy muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Avvalo, huquqiy javobgarlik masalasi dolzarbdir — agar sun'iy intellekt tizimi xato qaror qabul qilsa, bunga kim javobgar bo'ladi: dasturchimi, foydalanuvchimi yoki tizimning o'zi? Ko'plab davlatlarda bu borada aniq me'yoriy-huquqiy mexanizmlar hali to'liq shakllanmagan.

Shuningdek, ma'lumotlarni himoya qilish va shaxsiy hayot daxlsizligi muammosi ham muhim. SI tizimlari ko'p miqdordagi shaxsiy ma'lumotlarni tahlil qilgani sababli, ularning xavfsiz saqlanishi va ruxsatsiz foydalanilmasligi kafolatlanishi lozim.

Axloqiy jihatdan, sun'iy intellektning qaror qabul qilish jarayonlari inson qadriyatlariga mos kelmasligi mumkin. Masalan, bandlikni kamaytirish, insonni algoritmlar bilan almashtirish yoki noto'g'ri ma'lumot asosida qaror chiqarish kabi holatlar ijtimoiy tengsizlikni kuchaytiradi.

Shu bois, sun'iy intellektni joriy etishda etik me'yorlar, inson huquqlari va mas'uliyatli foydalanish tamoyillariga qat'iy rioya etish zarur. Faqat shundagina texnologiyalar jamiyat manfaatiga xizmat qiluvchi xavfsiz va adolatli tizim sifatida shakllanadi.

### **Muhokama**

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari iqtisodiy o'sishning yangi bosqichini boshlab berdi. PwC (2023) ma'lumotlariga

ko'ra, 2030-yilgacha SI global yalpi ichki mahsulotni 14% ga oshirishi mumkin. Ishlab chiqarish sohasida avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish mehnat unumdorligini o'rtacha 35–40% ga oshirgan, xizmat ko'rsatish sohasida esa xarajatlarni 25% gacha kamaytirgan. Sog'liqni saqlashda diagnostika jarayonlarida SI algoritmlarining aniqligi 90% dan yuqori natijalarni ko'rsatmoqda.

Biroq texnologik taraqqiyot bilan birga bir qator ijtimoiy muammolar ham paydo bo'lmoqda. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO, 2024) prognozlariga ko'ra, 2030-yilgacha ba'zi kasblar yo'qolishi hisobiga ish o'rinlarining 18% qisqarishi mumkin, ammo shu bilan birga raqamli va analitik yo'nalishlarda 25% yangi ish o'rni yaratiladi. Bu holat ta'lim tizimini isloh qilish, yangi kompetensiyalarni shakllantirish va kadrlarni qayta tayyorlash zaruratini kuchaytiradi.

Shuningdek, SI'ni joriy etishda huquqiy va axloqiy me'yorlarga amal qilish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va inson nazoratini saqlab qolish masalalari dolzarbdir. O'zbekiston sharoitida 2025–2030-yillar oralig'ida SI texnologiyalarini keng tatbiq etish iqtisodiy samaradorlikni 15–20% ga oshirishi kutilmoqda.

Umuman olganda, sun'iy intellekt ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni jadallashtiruvchi kuch bo'lib, uni mas'uliyatli boshqarish mamlakatlar raqobatbardoshligini belgilab beradi.

### **Xulosa**

Xulosa qilib aytganda, AI rivojlanishining ta'siri katta va ko'p qirrali. Bu iqtisodiyot, qonunchilik va texnologiyaga ta'sir qiladi. Kelajakni ko'rib chiqayotganda, axloqiy masalalar, ta'lim va teng imkoniyatlar muhim bo'ladi. Siyosatchilar, soha rahbarlari va tadqiqotchilar AI ga kirishni tushunish, uning foydalarini tarqatish va xavflarni boshqarish uchun birgalikda ishlashlari kerak.

Taxminlarga ko'ra, sun'iy intellekt jamiyatda keng tarqalishda davom etadi. Bu inson va sun'iy intellekt o'rtasidagi hamkorlikka ishonchning oshishi bilan bog'liq. O'zgarishlarni muvaffaqiyatli o'tkazish, axloqiy qadriyatlarni saqlab qolish va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlaydigan muhitni yaratishga bog'liq. Shuning uchun tadqiqot, muloqot va siyosat ishlab chiqish juda muhimdir.



**Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati**

1. Russell, S., & Norvig, P. (2021). Artificial Intelligence: A Modern Approach. 4th Edition. Pearson Education.
2. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2017). Machine, Platform, Crowd: Harnessing Our Digital Future. W.W. Norton & Company.
3. OECD (2023). The Impact of Artificial Intelligence on Employment and Productivity. OECD Publishing, Paris.
4. World Economic Forum (2024). The Future of Jobs Report 2024. Geneva: WEF.
5. PwC (2023). Global Artificial Intelligence Study: Exploiting the AI Revolution. PricewaterhouseCoopers.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori, 2021-yil 17-fevral, PQ-4996.
7. Karimov, A. (2023). Sun'iy intellekt va iqtisodiy o'sishning zamonaviy tendensiyalari. Toshkent: Iqtisodiyot va innovatsion rivojlanish jurnali.
8. Jo'rayev, B. (2022). Sun'iy intellektning iqtisodiyot tarmoqlariga ta'siri va istiqbollari. — "Iqtisodiyot va ta'lim" jurnali, №3, Toshkent.
9. Rasulov, M. (2023). Raqamli iqtisodiyot sharoitida sun'iy intellekt texnologiyalarining o'rni. — "Innovatsion rivojlanish" ilmiy jurnali
10. Toshpulatov, A. (2021). Sun'iy intellekt asosidagi iqtisodiy boshqaruv tizimlari. — Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti ilmiy axborotnomasi.
11. Xolmatova, N. (2023). Sun'iy intellekt va inson kapitali o'zaro bog'liqligi. — "Iqtisodiyot va innovatsiyalar" jurnali, №4.
12. Yusupov, Sh. (2022). O'zbekiston iqtisodiyotida raqamlashtirish va sun'iy intellektni rivojlantirish istiqbollari. — "Milliy iqtisodiyot" jurnali, №5.